

Kjeld Kjertmann *Ph.d., freelance literacy-forsker og underviser,*
kjeld@kjertmann.dk

Åbne sider

Literacy på dansk

En diskussion med forslag til danske termer på området

Baggrund

I en ny, spændende bog på dansk om børns møde med skriftsproget indgår det engelske begreb *literacy* i titlen: *Literacy – i familie, børnehave og skole* (Fast 2009). Såvel forfatteren (svensk) som oversætteren (dansk) har opgivet at finde et skandinavisk ord for literacy. Og det forstår man godt. For sammenlignet med låneord som computer, power point og deadline der forstås umiddelbart uden oversættelse, er literacy langt mere nuanceret og flertydigt med etymologiske og semantiske forbindelser til litterære, sproglige, sociale og kulturelle aspekter af læsning og skrivning, sprogbrug og skriftkultur. På dansk har vi begrebet *boglig* veletableret i udtryk som bogligt hjem, boglig uddannelse, boglige evner, boglige krav, boglige færdigheder osv. der forstås af enhver dansktalende. Men det indfanger kun en lille del af betydningsindholdet i literacy og knytter sig ensidigt til bogen som medie. *Udfordringen må i stedet være at finde et udtryk som udløser de samme betydningsmæssige associationer (tilnærmelsesvis) hos en dansktalende uden særlige forudsætninger, som literacy udløser hos en engelsktalende.* Som det er nu, kan kun danskere med specialviden forstå udtrykket, og det er jo ikke særlig praktisk hvis man som almindelig forælder står med en bog om literacy i familie, børnehave og skole i hånden og så ikke aner hvad den drejer om, før man har læst en længere udredning inde i bogen. Navnlig ikke i en tid hvor synet på skriftsprogsopdragelsen netop er ved at ændre sig fra alene at være et anliggende for skolen til også at skulle angå forældre og pædagoger.

Hjemmemiljøer hvor de voksne inddrager børnene i en fælles brug af det skrevne sprog i uformel social praksis, har siden 1970'erne haft amerikanske og engelske forskeres opmærksomhed, og der findes i dag en omfattende international faglitteratur om *emergent literacy* og *early childhood literacy* (Hall m.fl. 2006/2003). I Skandinavien har Bente Eriksen Hagtvat (Norge) og Ragnhild Söderbergh (Sverige) været frontfigurer på dette område, og nu kommer så Carina Fast (Uppsala Universitet) med bogen *Literacy – i familie, børnehave og skole* om syv børns møde med skriftsproget i hvert deres sociale, religiøse og sproglige opvækstmiljø. En vigtig bog der viser hvor vanskeligt skolen har ved at omstille sig fra gårsdagens papir-blyant-

bog samfund til nutidens it-samfund hvor børn forlængst er fortrolige med elektroniske medier og populærkulturens mange tilbud før de begynder i skolen. Kapitel 4 har en meget fin gennemgang af literacy-begrebets mange betydninger på engelsk og en diskussion af de mulige oversættelser til svensk. I sin ph.d.-afhandling når forfatteren frem til at man kan tale om 'tekstorienterede aktiviteter' (Fast 2007:34), men bruger ikke selv dette udtryk i populærundergaven (Fast 2009). I stedet vælger hun konsekvent de engelske betegnelser, vel fordi den foreslåede term højst ville dække underbegreberne literacy practices og literacy events.

Literacy

På dansk vil jeg foreslå *tekstprogskultur* anvendt for overbegrebet literacy. I modsætning til ord som skriftsprogskultur, skriftkultur eller skriftlighed fokuserer betegnelsen tekstprog ikke ensidigt på skriftligt sprog. Ganske vist bliver 'tekst' på dansk mest brugt om skrevne eller trykte sprogforløb (Den Store Danske Encyklopædi, bind 18, side 607), men med ordleddet tekst- har vi til gengæld sikret en medbetydning der hos dansktalende knytter betegnelsen tekstprog til alfabetet, på linje med den etymologiske forbindelse der på engelsk findes mellem literacy og *littera*, det latinske ord for bogstav. Ordleddet -sprog er derimod helt neutralt over for dimensionen mundtligt-skriftligt, så tilsammen vil de to led i betegnelsen *tekstprog* efter min bedste vurdering betydningsmæssigt kunne udtrykke det samme forhold mellem skriftlig og mundtlig sprogbrug som der ligger i begrebet literacy, nemlig at *tekstprogskultur ikke kan løsrives fra skriftsystemer og skriftsprog (og andre visuelle symbolsystemer), men i øvrigt udfolder sig og anvendes både mundtligt og skriftligt*. Mundtligt tekstprog vil i en eller anden udstrækning være påvirket af skriftsproglig syntaks og ordvalg og vil kunne henvise til både omverdenen (være referentielt) og sproglige universer (være ikke-referentielt). Men hvorfor -kultur? Fordi ordleddet -kultur skal udtrykke at *begrebet tekstprogskultur er en samlebetegnelse for den sproglige og socialkulturelle adfærd og tænkemåde hos et flertal i en skriftbaseret makro- eller mikro-kultur*. Selve sprogbrugen kunne vi kalde *tekstsprogethed*.

Autonomous model of literacy m.m.

I en *teknikorienteret tekstprogsundervisning* (autonomous model of literacy) 'håndterer lærere læsningen og skrivningen isoleret fra elevernes hverdags erfaringer. Skolens læse- og skriveundervisning bliver dermed sjældent meningsfuld eller relevant i børnenes liv. Alternativet er [Street 1984] en *brugsorienteret tekstprogsundervisning* (ideological model of literacy) hvor de sociale, kulturelle, økonomiske og også religiøse sammenhænge som elevernes erfaringer indgår i, danner udgangspunkt for skolens undervisning' (Fast 2009:141 f.).

Termen *tekstprogsundervisning* svarer her til literacy instruction på engelsk og 'læse- og skriveundervisning' på dansk, som jo er et veletableret udtryk. Personligt har jeg altid fundet det lidt tungt.

Family literacy m.m.

Tekstsprogsbrug i familien (family literacy) er vigtig for barnets *tekstproglige udvikling*. I det *tekstprogsvante* (literate) hjem hvor forældrene læser og skriver som en naturlig del af deres fritids- og arbejdsliv og inddrager barnet i deres interesser og skriftsproglige aktiviteter, *indkultureres* barnet i tekstprogs-kulturen og oplever en *tidlig brug af tekstprog* (early childhood literacy). Barnets første, afprøvende læse- og skriveforsøg kunne vi kalde *førkonventionelt tekstprog* (emergent literacy). Ved at være *tekstprogsstimuleret* fra barndommen får den unge opsparet en *tekstprogs-kapital* og kan senere som *tekstprogsvant* (literate) leve op til de *tekstproglige krav* i de kompetencegivende uddannelser, i modsætning til *tekstprogs-svage* (nonliterate) unge der er vokset op i mere *tekstprogs-svage* hjem.

Literacies m.m.

I dagliglivet møder vi mange *tekstprogs-kulturer* (literacies), for *tekstprogs-praksis* (literacy practices) er en social praksis der afhænger af den sociale sammenhæng vi befinder os i. I kirkerummet, folkeskoleklassen, koranskolen, butikken, det jødiske hjem, musikskolen, internet-cafeen, fodboldklubben, drengebanden, sygehuset, langturstruckeren eller spejderlejren vil der være vidt forskellige former for tekstsprogsbrug som hver især er nyttige og hensigtsmæssige i netop dén kultur. I de enkelte *tekstprogs-situationer* (literacy situations) udfører vi specifikke *tekstprogs-handlinger* (literacy events), som at skrive et ord ned sammen med vores barn, læse op for det, finde en afgangstid i togplanen, læse avisen på vej til arbejde, kigge i salmebogen under gudstjenesten, notere en besked i kalenderen osv. De udgør tilsammen vores daglige tekstsprogsbrug i de mange forskellige tekstprogs-kulturer vi kommer i berøring med.

New literacies m.m.

I det moderne it-samfund er der mange andre *tekstprogs-former* end traditionel læsning og skrivning. Internet, telekommunikation og computer kræver helt nye måder at bruge og tyde den alfabetiske skrift på sammen med inddragelse af ikoner, billeder og andre nye symbolsystemer. I denne multimediale og multimodale virkelighed med flere nye funktioner og anvendelsesmuligheder på tekstprogsområdet har vi de *nye tekstprogs-kulturer* (new literacies). Mere præcist ville jeg kalde dem *medie-sprogs-kulturer* som udtryk for de mange medier tekstprogs-formerne nu spreder sig over, og de forskellige tekniske og kommunikative praksisser vi må benytte os af i de nye elektroniske medier (internet, iPod, iPhone, mobiltelefon, e-bog osv.). Den udstrakte brug af computeren skaber en *computersprogs-kultur* som er *samlebegreb for computerbrugeres tænkemåde og sproglige adfærd i et digitalt, tastebaseret kommunikationsunivers*.

De engelske termer og deres oversættelse til dansk har jeg samlet i en liste for overblikkets skyld.

Engelsk	Dansk
LITERACY	TEKSTSPROGSKULTUR Tekstsprogethed (sprogbrugen)
Literacies	Tekstsprogskulturer
Literacy practices	Tekstspogspraksis/brug af tekstsprog
Literacy event	Tekstsprogshandling
Literacy situation	Tekstsprogssituation
Literacy + ...	Tekstspogs- + stimulering/udvikling/ kapital/evner/krav/færdigheder/ undervisning/erfaring/kunnen osv. ¹⁾
Literate	Tekstsprogsvant
Illiterate	Analfabet/Ikke-tekstsporglig
Nonliterate Functional illiterate	Tekstsprogssvag
Family literacy	Brug af tekstsprog i familien
Early childhood literacy	Tidlig brug af tekstsprog
Emergent literacy	Førkonventionelt tekstsprog
New literacies	Nye tekstsprogskulturer Nye tekstspogsformer Mediesprogskulturer
Autonomous model of literacy	Teknikorienteret tekstspogsundervisning
Ideological model of literacy	Brugorienteret tekstspogsundervisning

1) Eller: Tekstsporglig stimulering/udvikling/ kapital osv.

Litteratur

- Fast, Carina (2007): *Sju barn lär sig läsa och skriva. Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Acta universitatis upsaliensis, nr. 115. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Fast, Carina (2009): *Literacy – i familie, børnehave og skole*. Århus: Forlaget Klim.
- Hall, N., Larson, J., and Marsh, J. (2006/2003): *Handbook of Early Childhood Literacy*. London: Sage Publications.
- Street, Brian (1984): *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.